

ХРЕСТОМАТІЯ

з історії

КОЛОМИЇ

Упорядник Іван Монолатій

Галицько-Українська Накладня
ім. Якова Оренштайна
2016

Щоби повноцінно зрозуміти історичну долю і долю Коломиї та її містян упродовж майже восьми сторіч задокументованої історії, треба спробувати її пояснити зрозумілою для пересічного читача мовою – мовою літописів, документів офіційного та приватного походження, свідчень, спогадів, щоденників, періодичних видань, краєзнавчих розвідок, а також красивого письменства й текстів про знаних уродженців міста.

Хрестоматія з історії Коломиї мислиться як книга, яку опрацьовують або паралельно з сучасними історичними розвідками з коломиєзнавства, або паралельно із слуханням окремих лекцій, присвячених минулому й сьогочасному Коломиї. Любити Коломию – значить відчувати до неї непросту і вимогливу пристрасть щоденного пізнання коломиїців та їх багатьох історій.

775-річчю першої писемної згадки про Коломию присвячується

Автор ідеї, упорядник та науковий редактор *Іван Монолатій*

Редакційна колегія:

Степан Андрієшин, Михайло Арсак, Микола Васильчук,
Богдан Волошинський, Мирослав Волощук, Зеновій Жеребецький,
о. Володимир Касян, Валерій Ковтун, Мирослава Кочержук,
Василь Нагірний, Юрій Плекан, Микола Савчук.

У виданні використані матеріали
з фондів Музею історії міста Коломиї і поштівки з колекцій
Зеновія Жеребецького, Валерія Ковтуна і Василя Нагірного

БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ

Міжнародний благодійний фонд

ПОКУТТЯ

Ініціатива Андрія Іванчука

**З турботою про людей,
БО «МБФ «ПОКУТТЯ»**

вул. Бандери, 53, Коломия, Івано-Франківська область, Україна, 78200
Телефон/факс: +38 03433 72548, e-mail: mbf.pokyttia@gmail.com

«НЕЗВИЧАЙНА» СХЕМА КОЛОМИЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ Й СПРАВА «НЕРАЦІОНАЛЬНОГО» УКЛАДУ ІСТОРІЇ КОЛОМИЙЦІВ

*Уздівши нинішнє – побачиш усе:
і те, що одвіку ставалося, і те, що довіку буде;
адже воно – одного роду й на один взірець.*
Марк Аврелій*

Ще довго не вдаватиметься повною мірою реалізувати ідею знаного коломийського франкознавця Івана Омеляновича Білінкевича (1905–1996) щодо впорядкування всіх відомих історичних джерел про Коломию як певний інформаційний ресурс для загального користування. Почин такої шляхетної мрії він дав у вигляді спеціальної картотеки, до якої вносив короткі записи українською та чужими мовами, роблячи відповідні покликання на джерела. Нині повне її зібрання, на жаль, годі знайти. Адже після відходу відомого краєзнавця у засвіти ця картотека безповоротно зникла, залишивши по собі лише окремі фрагменти, а укладаючи її, знаний краєзнавець лише частково зміг здолати великі труднощі через відсутність окремих джерельних матеріалів і засилля ідеологічних штампів та шаблонів советського краєзнавства.

Оскільки Коломия досі не мала будь-якого зібрання історичних джерел, ідея впорядкування спеціального видання текстів з історії міста видаватиметься не лише амбітною, а й корисною – з огляду не лише на академічне й наукове зацікавлення минулим та сучасним нашого міста, а й популяризацію достовірних історичних знань про Коломию, яка, сподіваюся, й надалі заохочуватиме містолюбців до активного пошуку своїх коренів. Адже, перегортаючи сторінки, такої книжки, читачі-коломийці мандруватимуть не лише історичними епохами, а й матимуть змогу самотійно ретельно

* Переклад з грецької Ростислава Паранька (Марк Аврелій, *Наодинці з собою. Роздуми*, вид-во «Літопис», Львів 2007, с. 76: книга VI, вірш 37)

вивчити минувшину свого рідного міста. Бо щоб повноцінно зрозуміти історичну долю і недолю Коломиї та її містян упродовж майже восьми сторіч задокументованої історії, треба спробувати її пояснити зрозумілою для пересічного читача мовою – мовою літописів, документів офіційного та приватного походження, свідчень, спогадів, щоденників, періодичних видань, краєзнавчих розвідок, а також красною письменства й текстів про знаних уродженців міста.

Від розділу до розділу в цій хрестоматії я спробую поглянути на цілість історії Коломиї послідовно, під ракурсом різних сюжетів про місто та його містян: політичних, економічних, духовних, культурних, ментальних, ба навіть глузливо-іронічних тощо. Лише такий підхід матиме перевагу відкривати далекі перспективи справжнього коломиєзнавства, звільняючи мене і читачів від вже усталених стереотипів, творячи підґрунтя об'єктивного та вираженого погляду на нашу міську історію і культуру повсякдення.

Оскільки впорядковувати чи описувати історію рідного міста – надто грандіозне завдання як для окремого дослідника, так і для окремої інституції – важливо розглядати минувшину Коломиї, сповнену чималих контрастів, в її основних хронологічних рамках, уявляючи її низкою «*Коломий*», які йдуть одна за одною, різноманітних і схожих водночас. Саме за такої логіки Коломия поставатиме перед нами як кількість ролей у малій виставі, яка з її літописних часів і донині триває на великій сцені Історії.

«*Коломий*» цієї хрестоматії мають три, зазвичай взаємопов'язані, а іноді – й ні, виміри, які показують як сильні, так і слабкі сторони нашої міської історії, подекуди славної, а часом суперечливої – через діяння і бездіяльність коломиїців. Ці виміри олюднують такі собі «корені» нашого міста – його місце і роль не лише в українській, а й середньоевропейській історії.

Завісу **першого** виміру відкриває місто-*торговець*, яке відоме з 1241 р. завдяки «коломиїській солі» і суперечці поміж князем та його дружинниками за володіння таким дефіцитним як на той час ресурсом.

За якийсь час Коломия стає містом-*бунтівником*, якщо згадаємо повстання Івана Мухи та славний опришківський рух Олекси Довбуша.

Найбільшої слави наше місто зажило, коли стало таким собі містом-*колискою*, у цісарсько-королівський період своєї історії: можемо говорити, що ця колиска викинула назовні відомі нині театр, гімназію, друкарні й видавництва, т. зв. коломиїський трамвай, народила українське есперанто (згодом, в інший, не надто сприятливий для українців період 1919–1939 рр., додалися ще й музей, перша українська енциклопедія та симфонічний оркестр...).

Натомість у часи Великої війни Коломия перетворилася на місто-заручника, місто-утікача, тим самим підкреслюючи лихо трьох російських окупацій, яке випало на долю коломийців.

За неповних вісім місяців існування державності західних (головно галицьких) українців столиця Покуття пройшла шлях від міста-повстанця до міста-воїна в умовах творення державних структур Західноукраїнської Народної Республіки та польсько-української війни.

Постреволюційна доба, за якої відбулися втрата короточасної державності, румунська займанщина й чергова польська окупація та відсунення Коломиї на околиці активного життя Західної України 1920–1930-х років, витворила феномен міста-маргінала з усіма його негативними тенденціями.

А далі, оминаючи жахіття Другої світової війни, які витворили зовсім інше розуміння міського соціуму й відмінний геополітичний уклад, Коломия стрімко перетворилася на місто-совок (усі принади життя в якому пам'ятають не лише наші рідні...) – місто соціалістичних змагань, інтернаціональної дружби і тотальної русифікації й дефіциту.

І лише на рубежі 1980 – 1990-х років Коломия знову починає вільно (хоча й уповільнено) розвиватися, трансформуючись у місто-демократ, відроджуючи свої давні традиції міста-колиски української культури.

Другий вимір таких «Коломий» прямо пов'язаний із людськими стереотипами, страхами, зневірою, угодовством й колаборантством коломийців та їхніх владців – як формально-державних, так і вузькопартійних, а також з панівними в певний час ідеологіями, що породили жахіття більшовизму-комунізму й націонал-соціалізму. Хоча найперше це модель «міста, що маргіналізується». Її генезу бачимо в перших у ХХ ст. російських окупаціях Коломиї й встановленні тут окупаційних адміністрацій, які допровадили до перетворення Коломиї на «місто без властивостей», а продовження – у міжвоєнний період, вже згаданий, коли «свої» ж з гіркою іронією писали про неї, тим самим надаючи переваги баналізації й рустикалізації Коломиї в очах сучасників.

Далі маємо справу з моделлю «міста, що комунізується», коли внаслідок злочинного пакту Молотова – Ріббентропа до Коломиї внадилися адепти советської влади. Тоді спочатку було модно фаворитизувати з більшовицькими гаслами та ходити на майже щоденні мітинги і збори (як це намагалася переконати більшовицька міська преса – єдина, бо іншої просто не могло бути), але вже скоро коломийці відчували всі «принади» місцевої катівні НКВС, а чимало містян, звинувачених у симпатіях до «українського буржуазного націоналізму» вирушило в довгий шлях до Сибіру, в советські концтабори.

Не менш складним став і той період історії Коломиї, за якого вона перетворилася на «місто, що націоналізується». Адже той факт, що поруч з «декоративною» відбудовою міста (після втечі советських чиновників та військовиків Червоної армії в липні 1941 р.) окупаційна (угорська, а далі німецько-нацистська адміністрація спільно з українськими місцевими елітами) влада почала неприховано фаворитизувати українців Коломиї, роздмухуючи серед не лише міського шумовиння, а й інтелігенції вогонь етнічної неприязні й ксенофобії до «чужих», що завжди були вагомою частиною містян, відбувалися події, які в складних умовах воєнно-політичного конфлікту зазвичай призводили до творення атмосфери масового психозу, маніпулювання масовою свідомістю коломийців, пошуку «ворогів» та «винних» у тодішній недолі містян, головно євреїв. Як свідчать тексти цієї хрестоматії, коломийці в масі своїй залишилися пасивними спостерігачами факту масового знищення своїх донедавна сусідів-євреїв у Шепарівському лісі, тим самим витворивши феномен «міста страхіливо нормальних людей» – тієї Коломиї, яка, згідно зі споминами Дмитра Павличка, на цей злочин «мовчала». Інший промовистий приклад «міста, що націоналізується» – активне творення підпільних політично-військових структур українського руху Опору (його творили як члени ОУН (Б), так і прості містяни), розвиток українських преси, шкільництва, театру, музейництва тощо.

Найнесподіванішим є й **третій вимір** «Коломий». Він ґрунтується на відчуттях представників красного письменства, і то письменства світового. Зачинателем «літературного» розуміння нашого міста (у сенсі літератури зарубіжної) є, звісно, австрієць Леопольд фон Захер-Мазох, з чийого легкого пера про Коломию говоримо як про місто-*торговицю* (не забуваймо, що він же оповідав і про «Дон Жуана з Коломиї»). Не надто чемно, маючи на те свої причини, пише про Коломию єврей Шолом-Алейхем, називаючи її містом-*брехуном*, маючи на оці історії кількох коломийських єврейських сімей. Для поляка Станіслава Вінценза Коломия – це місто-*балагула*, місто євреїв-візників і перевізників, а для німця Генріха Белля – імовірне місто-*вбивця*, за чи перед яким мусить загинути вояк Вермахту.

Відповідь на те, як наше місто пам'ятає всі згадані вище ролі, виписані йому об'єктивними і суб'єктивними обставинами, криється у зібраних у цьому виданні текстах. Лише прочитавши та обміркувавши їх, можна про щось говорити більш-менш достовірно. Адже важливими тематичними блоками хрестоматії є й уміщені в ній краєзнавчі розвідки XIX–XX ст. Їх прочитання, подекуди вперше, допоможе зрозуміти, власне, що «Коломия пам'ятає», а що «забула» у вивченні власної історії

та культури, а отже, покаже, куди мусять спрямувати свій дослідницький запал сучасні коломиєзнавці.

Окремішньо у хрестоматії подано відомості про тих уродженців Коломиї, які вже відійшли у засвіти, а їхній внесок в українську та інші культури загальноєвропейської, а також тексти про тих героїв-коломиїців, які своє життя віддали за свободу і соборність нашої держави, навечно вписавши свої прізвища у скрижалі новітньої історії України.

Вибираючи тексти про Коломию та коломиїців, упорядник прагнув обмежити їх коло, так само як і коло праць окремих авторів, щоб мати змогу не дробити матеріал на невеликі уривки. А що кожен з нових перекладів робився з чималими труднощами, то вдалося подати далеко не все, що, на переконання укладача, слід було б дати. До того ж упорядник принципово не захищував видання широкими примітками, вважаючи, що ніяк не слід запобігати коментарями тій роботі самостійної думки, яку мусить проробити читач.

Тому-то хрестоматія з історії нашого міста мислиться як книжка, яку опрацьовують або паралельно з сучасними історичними розвідками з коломиєзнавства, або паралельно із слуханням окремих лекцій, присвячених минулому й сьогоденню Коломиї. Адже марно зводити її історію до *однієї книжки, одного енциклопедичного зшитка, одного музею, одного образу, одного міфу*. Любити Коломию – значить відчувати до неї непросту і вимогливу пристрасть щоденного пізнання коломиїців та їхніх багатьох історій. Адже, як влучно зауважив патріарх української історичної прози Роман Іваничук, «місто, про яке йтиме мова, не надто велике, його велич таїться головню в історії, непорушних традиціях та особливій ментальності мешканців»*.

Сприймаю впорядкування та видання цієї, першої, хрестоматії з історії Коломиї як частку великої роботи, яку здійснюватимуть час від часу також і інші дослідники в Україні та поза її межами. Саме так всі разом ми зможемо якнайдостовірніше задокументувати минуле й сучасне (на часі, приміром, збір текстів про життя Коломиї у першому 25-літті нашої держави) міста «...у лузі над Прутом» для майбутніх поколінь. На шляху впорядкування «Хрестоматії з історії Коломиї» мене супроводжував певний досвід упорядкування хрестоматії з історії Івано-Франківська (яка з'явилася друком 2012 р.), хоча наше краєзнавство ще мусить похвалитися

* Роман Іваничук, *Торговиця. Роман*, В-во «Ярославів вал», Київ 2012, с. 7.

аналогічними виданнями, присвяченими історії Долини, Галича, Калуша, Надвірної, Рогатина, Снятина, Тисмениці та інших знаних міст і містечок рідного краю, нині забутих як їхніми окремими містянами, так і дослідниками.

Наприкінці хочу подякувати всім своїм колегам, чиї суттєві зауваження були дороговказом для мене як упорядника. Зокрема найближчу участь у підготовці цього видання як перший читач і критик узяв директор Музею історії міста Коломиї Михайло Арсак. Щиро дякую директорів Центру медієвістичних студій, доктору історичних наук, професору Мирославові Волощук за підготовку перекладів історичних джерел з латини, які вперше друкуються українською мовою.

Особлива подяка працівникам архівних та бібліотечних установ, чиї доброзичливість і фахові поради уможливили доступ до рідкісних видань та їх належне використання.

Випускаючи оцю хрестоматію у світ широкий, так ми ініціюємо громадську ініціативу «Коломиї – 800», запрошуючи всіх людей доброї волі, у Коломиї та поза нею сущих, до активного дослідження й творення спільної історії рідного міста заради майбутнього.

*Іван МОНОЛАТІЙ,
Почесний громадянин міста Коломиї*